

Respublika OAK jurnali

ISSN 2181-4201

TA'LIM TRANSFORMATSIYASI

ILMIY-METODIK JURNALI

IYUL 2026, 4-SON

BUXORO DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
<https://etjournal.buxdpi.uz>

**BUXORO DAVLAT
PEDAGOGIKA
INSTITUTI**

BUXORO DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

TA'LIM TRANSFORMATSIYASI

ILMIY – METODIK JURNAL

№. 4

REFLEKSIV YONDASHUV ASOSIDA BO‘LAJAK O‘QITUVCHILAR O‘QUV-BILUV FAOLIYATINI FAOLLASHTIRISH

Bozorov Vahobiddin Nuriddinovich,

Buxoro davlat universiteti

“Pedagogika” kafedrası

3-bosqich tayanch doktoranti

Annotasiya. Mazkur maqolada ta’limni transformatsiyalash sharoitida bo‘lajak o‘qituvchilar o‘quv-biluv faoliyatini refleksiv yondashuv asosida faollashtirishning nazariy-metodologik asoslari tahlil qilingan. Refleksiv yondashuvning pedagogik va psixologik mohiyati, uning o‘quv-biluv motivlarini rivojlantirish, mustaqil ta’lim kompetensiyalarini shakllantirish hamda kasbiy refleksiyani takomillashtirishdagi o‘rni ilmiy jihatdan yoritilgan. Shuningdek, refleksiv yondashuvning didaktik mexanizmlari, pedagogik shart-sharoitlari va tamoyillari asoslanib, bo‘lajak o‘qituvchilar o‘quv-biluv faoliyatini faollashtirishga qaratilgan konseptual model hamda bosqichma-bosqich metodika taklif etilgan. Tadqiqot natijalari refleksiya ta’lim jarayonining barcha bosqichlarini qamrab oluvchi integrativ didaktik mexanizm ekanligini hamda u talabalarda tanqidiy fikrlash, metakognitiv ko‘nikmalar, o‘z-o‘zini baholash, mustaqil ta’lim olish va uzluksiz kasbiy rivojlanishga tayyorlikni shakllantirishda muhim omil bo‘lib xizmat qilishini ko‘rsatadi. Maqolada ishlab chiqilgan ilmiy yondashuvlar oliy pedagogik ta’lim tizimida bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlash sifatini oshirish va zamonaviy ta’lim amaliyotini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: refleksiv yondashuv, refleksiya, bo‘lajak o‘qituvchi, o‘quv-biluv faoliyati, o‘quv-biluv motivi, didaktik mexanizm, metakognitiv kompetensiya, mustaqil ta’lim, tanqidiy fikrlash, kasbiy rivojlanish, oliy ta’lim, pedagogik ta’lim, ta’lim transformatsiyasi.

ACTIVATING THE LEARNING AND COGNITIVE ACTIVITY OF FUTURE TEACHERS BASED ON A REFLECTIVE APPROACH

Bozorov Vahobiddin Nuriddinovich,

Bukhara State University

Department of Pedagogy

3rd-year Doctoral Candidate (PhD)

Abstract. This article analyzes the theoretical and methodological foundations of activating the educational and learning activities of future teachers based on a reflexive approach in the context of educational transformation. The pedagogical and psychological essence of the reflexive approach, its role in developing educational and learning motives, forming independent educational competencies, and improving professional reflection are scientifically highlighted. Also, based on the didactic mechanisms, pedagogical conditions, and principles of the reflexive approach, a conceptual model and a step-by-step methodology aimed at activating the educational and learning activities of future teachers are proposed. The research results show that reflection is an integrative didactic mechanism that covers all stages of the educational process and serves as an important factor in the formation of critical thinking, metacognitive skills, self-assessment, readiness for independent learning, and continuous professional development in students. The scientific approaches developed in the article serve to improve the quality of training future teachers in the system of higher pedagogical education and to improve modern educational practice.

Keywords: reflexive approach, reflection, future teacher, educational activity, educational motive, didactic mechanism, metacognitive competence, independent learning, critical thinking, professional development, higher education, pedagogical education, educational transformation.

АКТИВИЗАЦИЯ УЧЕБНОЙ И ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НА ОСНОВЕ РЕФЛЕКСИВНОГО ПОДХОДА

Бозоров Вахобиддин Нуриддинович,

Бухарский государственный университет

Кафедра педагогики

Докторант (PhD) 3-го курса

Аннотация. В данной статье анализируются теоретические и методологические основы активизации учебно-воспитательной деятельности будущих учителей на основе рефлексивного подхода в контексте образовательной трансформации. Научно освещается педагогическая и психологическая сущность рефлексивного подхода, его роль в развитии учебно-воспитательной мотивации, формировании самостоятельных педагогических компетенций и совершенствовании профессиональной рефлексии. Также на основе дидактических механизмов, педагогических условий и принципов рефлексивного подхода предлагается концептуальная модель и поэтапная методология активизации учебно-воспитательной деятельности будущих учителей. Результаты исследования показывают, что рефлексия является интегративным дидактическим механизмом, охватывающим все этапы образовательного процесса и служащим важным фактором в формировании критического мышления, метакогнитивных навыков, самооценки, готовности к самостоятельному обучению и непрерывного профессионального развития у учащихся. Разработанные в статье научные подходы служат для повышения качества подготовки будущих учителей в системе высшего педагогического образования и совершенствования современной образовательной практики.

Ключевые слова: рефлексивный подход, рефлексия, будущий учитель, образовательная деятельность, образовательный мотив, дидактический механизм, метакогнитивная компетентность, самостоятельное обучение, критическое мышление, профессиональное развитие, высшее образование, педагогическое образование, трансформация образования.

KIRISH(Introduction)

XXI asrda oliy ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan transformatsion jarayonlar bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligiga qo'yiladigan talablarni tubdan o'zgartirmoqda. Ta'limning mazmuni va shakllarini modernizatsiya qilish, kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish, raqamli texnologiyalarning keng qo'llanilishi, sun'iy intellekt vositalarining ta'lim jarayoniga kirib kelishi hamda uzluksiz kasbiy rivojlanish konsepsiyasining ustuvor ahamiyat kasb etishi pedagogik ta'lim oldiga yangi vazifalarni qo'yimoqda. Endilikda bo'lajak o'qituvchidan nafaqat muayyan fan bo'yicha chuqur bilimga ega bo'lish, balki o'z faoliyatini tahlil qila olish, kasbiy tajribasini muntazam takomillashtirish, o'zgaruvchan ta'lim muhitiga moslashish hamda mustaqil qaror qabul qilish kompetensiyalariga ega bo'lish talab etiladi.

Mazkur talablarning amalga oshirilishi ko'p jihatdan talabaning o'quv-biluv faoliyati qanday tashkil etilganligi bilan belgilanadi. Pedagogik amaliyot shuni ko'rsatadiki, bilimlarni tayyor holda o'zlashtirishga asoslangan reproduktiv ta'lim bugungi kun ehtiyojlarini to'liq qondira olmaydi. Aksincha, talabaning o'z bilimini mustaqil tahlil qilishi, egallagan tajribasini baholashi, xatolarini anglab yetishi va ularni bartaraf etish strategiyalarini ishlab chiqishi o'quv jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Shu jihatdan refleksiv yondashuv zamonaviy pedagogikaning eng muhim konseptual yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda.

Refleksiya tushunchasi dastlab falsafada insonning o'z fikrlash jarayonini anglash va tahlil qilish qobiliyati sifatida talqin qilingan bo'lsa, keyinchalik psixologiya va pedagogika fanlarida shaxsning o'z faoliyatini, xulq-atvorini, bilimlarini, tajribasini hamda kasbiy rivojlanishini ongli ravishda baholash mexanizmi sifatida rivojlantirildi. Ayniqsa, zamonaviy pedagogik nazariyalarda refleksiya o'qituvchining kasbiy kompetentligini belgilovchi muhim omillardan biri sifatida qaralmoqda. Bo'lajak o'qituvchining o'z faoliyatini tahlil qilish, ta'lim natijalarini baholash va kelgusi faoliyatini rejalashtirish qobiliyati uning kasbiy shakllanishi va pedagogik mahoratini rivojlantirishning asosiy mezonlaridan biri hisoblanadi.

O'quv-biluv faoliyati esa shaxsning bilimlarni egallash, qayta ishlash, amaliyotga tatbiq etish va yangi bilimlarni yaratishga yo'naltirilgan murakkab intellektual faoliyatidir. Mazkur faoliyatning samaradorligi nafaqat bilish jarayonlarining rivojlanganligi, balki motivatsiya, refleksiya, metakognitiv ko'nikmalar, tanqidiy fikrlash va o'zini o'zi boshqarish kabi psixologik mexanizmlarning shakllanganlik darajasiga ham bog'liq. Shu sababli refleksiv yondashuv o'quv-biluv faoliyatini faollashtirishning muhim didaktik mexanizmlaridan biri sifatida alohida ilmiy qiziqish uyg'otmoqda.

So'nggi yillarda olib borilgan ilmiy tadqiqotlar refleksiv yondashuvning o'quv motivatsiyasini rivojlantirish, mustaqil ta'lim ko'nikmalarini shakllantirish, metakognitiv strategiyalarni takomillashtirish, kasbiy refleksiyani rivojlantirish hamda pedagogik kompetensiyalarni mustahkamlashdagi imkoniyatlarini ko'rsatmoqda. Biroq mavjud tadqiqotlarning aksariyatida refleksiya alohida psixologik hodisa yoki pedagogik texnologiya sifatida o'rganilgan bo'lib, uni bo'lajak o'qituvchilarning o'quv-biluv faoliyatini faollashtirishning yaxlit didaktik mexanizmi sifatida tahlil qilish yetarli darajada yoritilmagan. Ayniqsa, refleksiv yondashuvning motivatsion, kognitiv, metakognitiv va faoliyatli komponentlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik hamda ularning ta'lim samaradorligiga ko'rsatadigan kompleks ta'siri chuqur ilmiy asoslashni talab etadi.

Shundan kelib chiqib, mazkur maqolaning maqsadi refleksiv yondashuvning nazariy-metodologik asoslarini tahlil qilish, uning bo'lajak o'qituvchilar o'quv-biluv faoliyatini faollashtirishdagi didaktik imkoniyatlarini ochib berish hamda zamonaviy pedagogik ta'lim tizimida qo'llashning ilmiy asoslangan yondashuvlarini ishlab chiqishdan iborat.

Munozara.

Zamonaviy pedagogika fanida refleksiv yondashuv shaxsning o'z bilish faoliyatini anglash, tahlil qilish, baholash va takomillashtirishga qaratilgan ta'limiy yondashuv sifatida talqin qilinadi. Mazkur yondashuvning shakllanishi uzoq tarixiy taraqqiyot mahsuli bo'lib, uning nazariy ildizlari falsafa, psixologiya va pedagogika fanlarining rivojlanish bosqichlari bilan chambarchas bog'liq. Shu bois refleksiv yondashuvning mazmun-mohiyatini to'liq anglash uchun, avvalo, uning ilmiy evolyutsiyasini tahlil qilish zarur.

"Refleksiya" atamasi lotin tilidagi *reflexio* so'zidan olingan bo'lib, "orqaga qaytish", "o'ziga nazar tashlash", "qayta mushohada qilish" ma'nolarini anglatadi. Dastlab bu tushuncha falsafada inson tafakkurining o'zini o'zi kuzatishi va anglash jarayonini ifodalash uchun qo'llanilgan. Keyinchalik refleksiya psixologiyada shaxsning ichki kechinmalari, fikrlash jarayonlari va faoliyat natijalarini tahlil qilish mexanizmi sifatida, pedagogikada esa o'quv va kasbiy faoliyatni takomillashtirish vositasi sifatida talqin etila boshlandi. Mazkur evolyutsiya refleksianing oddiy introspektiv hodisadan shaxs rivojlanishining muhim psixologik-pedagogik mexanizmiga aylanganligini ko'rsatadi.

Refleksiya nazariyasining dastlabki ilmiy asoslari klassik falsafada shakllangan.

John Locke refleksiyaning inson bilimlarining muhim manbalaridan biri sifatida baholab, bilim tashqi tajriba bilan bir qatorda shaxsning o'z fikrlash faoliyatini kuzatishi orqali ham hosil bo'lishini ta'kidlaydi. Uning fikricha, inson o'z tafakkurini anglash orqali yangi bilimlarni egallaydi va mavjud bilimlarini takomillashtiradi. Bu yondashuv keyinchalik bilish nazariyasining rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi.

Immanuel Kant refleksiyaning bilish jarayonining ajralmas qismi sifatida talqin qilib, inson bilimlari faqat tashqi olamni idrok etish natijasida emas, balki tafakkurning o'z faoliyatini nazorat qilishi va tahlil qilishi orqali ham rivojlanishini asoslab berdi. Kantning qarashlari refleksiyaning bilishning nazariy mexanizmi sifatida tushunishga zamin yaratdi.

Biroq refleksiya tushunchasi haqiqiy pedagogik mazmunni John Deweyning ilmiy qarashlarida oldi. Dewey refleksiv fikrlashni shaxsning muammoli vaziyatni anglash, mavjud tajribani tahlil qilish, ehtimoliy yechimlarni izlash va ularning oqibatlarini baholashga asoslangan intellektual faoliyati sifatida tavsiflaydi. Uning fikricha, o'rganish tayyor bilimlarni qabul qilish emas, balki tajriba ustida fikrlash natijasida yuzaga keladigan faol bilish jarayonidir. Mazkur g'oya keyinchalik konstruktivistik pedagogikaning shakllanishida metodologik asos bo'lib xizmat qildi.

XX asrning ikkinchi yarmida refleksiya masalasi psixologiya fanida yangi mazmun kasb etdi. Lev Semyonovich Vygotskiyning madaniy-tarixiy nazariyasida refleksiya bilvosita tushuncha sifatida qo'llanilgan bo'lsa-da, uning tafakkur, nutq va ongning rivojlanishi haqidagi qarashlari refleksiv ta'limning psixologik asoslarini belgilab berdi. Vygotskiy ta'lim jarayonida tashqi faoliyatning asta-sekin ichki aqliy faoliyatga aylanishini ko'rsatib berdi. Aynan ichkilashtirish (interiorizatsiya) jarayoni refleksiv tafakkurning shakllanishida muhim mexanizm hisoblanadi.

Faoliyat nazariyasining asoschisi Aleksey Leontyev refleksiyaning inson faoliyatining tarkibiy qismi sifatida ko'rib chiqadi. Olimning fikricha, har qanday faoliyat motiv, maqsad, harakat va natija tizimidan iborat bo'lib, refleksiya mazkur tizimning barcha elementlarini tahlil qilish imkonini beradi. Demak, refleksiya faoliyatni nazorat qiluvchi emas, balki uni takomillashtiruvchi ichki mexanizm sifatida namoyon bo'ladi.

Refleksiv yondashuvning zamonaviy pedagogik konsepsiyasi esa Donald Schön tomonidan ishlab chiqildi. U kasbiy faoliyatda refleksiyaning ikki shaklini ajratadi: **action in reflection** (faoliyat davomida refleksiya) va **reflection on action** (faoliyat yakunidagi refleksiya). Schönning ta'kidlashicha, malakali mutaxassis faoliyat jarayonida yuzaga kelgan vaziyatlarni doimiy ravishda tahlil qiladi, zarurat tug'ilganda o'z harakatlarini o'zgartiradi va faoliyat yakunlangach, olingan natijalarni baholab, keyingi faoliyatini takomillashtiradi. Aynan ushbu yondashuv bugungi kunda bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash tizimida eng ko'p qo'llanilayotgan nazariyalardan biri hisoblanadi.

Nazariy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, refleksiya haqidagi qarashlar tarix davomida sezilarli darajada rivojlangan. Agar klassik faylasuflar uni asosan bilishning falsafiy mexanizmi sifatida izohlagan bo'lsalar, psixologlar refleksiyaning shaxs rivojlanishidagi ichki psixologik qonuniyatlarini ochib berganlar. Zamonaviy pedagogika esa refleksiyaning ta'lim sifatini oshirish, o'quv-biluv faoliyatini faollashtirish va kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning samarali didaktik mexanizmi sifatida e'tirof etmoqda. Aynan shu jihat refleksiv yondashuvni bugungi pedagogik ta'lim tizimining eng muhim metodologik asoslaridan biriga aylantirmoqda.

Refleksiv yondashuvning nazariy asoslarini chuqurroq anglash uchun, avvalo, refleksiyaning shaxs psixik rivojlanishidagi o'rnini aniqlash zarur. Psixologiya fanida refleksiya shaxsning o'z fikrlash jarayonini, hissiy holatini, faoliyati natijalarini hamda boshqalar bilan o'zaro munosabatlarini ongli ravishda tahlil qilishi va baholashi sifatida

talqin etiladi. Mazkur jarayon insonning o'zini anglash (self-awareness), o'zini boshqarish (self-regulation) va o'zini rivojlantirish (self-development) kabi muhim psixologik sifatleri bilan uzviy bog'liqdir. Shu sababli refleksiya nafaqat tafakkur mahsuli, balki shaxsning intellektual va kasbiy kamolotini ta'minlovchi ichki psixologik mexanizm sifatida ham namoyon bo'ladi.

Bo'lajak o'qituvchilar uchun refleksiya alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki pedagogik faoliyat doimiy tahlil, baholash va takomillashtirishni talab qiladigan kasbiy faoliyat turidir. Kelajakdagi o'qituvchi o'z bilimini, pedagogik qarorlarini, darsni tashkil etish usullarini, talabalar bilan muloqotini va o'qitish natijalarini muntazam tahlil qilib bormasa, kasbiy mahoratini rivojlantirish imkoniyatlari cheklanadi. Shuning uchun refleksiv yondashuv pedagogik ta'limning mazmuniga integratsiyalashgan holda bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy tafakkurni shakllantirishning muhim omiliga aylanadi.

Psixologik tadqiqotlar refleksiyaning o'quv-biluv faoliyatiga ta'siri bir necha bosqichda namoyon bo'lishini ko'rsatadi. Dastlab refleksiya talabaning mavjud bilimlari va yangi o'zlashtirilayotgan bilimlar o'rtasidagi tafovutni anglashiga yordam beradi. Mazkur holat kognitiv ziddiyatni yuzaga keltiradi. Kognitiv ziddiyat esa yangi bilimlarni izlash, mavjud qarashlarni qayta ko'rib chiqish va muammoni hal etishga bo'lgan ichki ehtiyojni kuchaytiradi. Natijada talaba o'quv jarayonining passiv ishtirokchisidan faol bilim yaratuvchisiga aylanadi.

Bu jarayonni Jean Piaget kognitiv rivojlanish nazariyasida «assimilyatsiya» va «akkomodatsiya» mexanizmlari orqali izohlaydi. Olimning fikricha, yangi bilim avvalgi bilimlar tizimiga mos kelmaganda, shaxs ichki intellektual muvozanatni tiklashga intiladi. Aynan shu ehtiyoj refleksiv fikrlashni faollashtiradi va bilimlarning chuqurroq o'zlashtirilishiga xizmat qiladi. Demak, refleksiya bilish jarayonini boshqaruvchi ichki psixologik vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Refleksiv yondashuvning yana bir muhim jihati uning metakognitiv faoliyat bilan uzviy bog'liqligidir. Metakognitsiya shaxsning «o'z fikrlashi haqida fikrlashi», ya'ni bilish jarayonini rejalashtirish, kuzatish va baholash qobiliyatini anglatadi. Refleksiya va metakognitsiya bir-biriga yaqin tushunchalar bo'lsa-da, ular aynan bir xil hodisa emas. Metakognitsiya asosan bilish jarayonini boshqarishga qaratilgan bo'lsa, refleksiya shaxsning nafaqat fikrlash faoliyatini, balki motivlari, qadriyatlari, hissiy holati, kasbiy pozitsiyasi va faoliyat natijalarini ham qamrab oladi. Shu bois refleksiya metakognitsiyaga nisbatan kengroq psixologik kategoriya hisoblanadi.

Zamonaviy psixologik tadqiqotlarda refleksiya va motivatsiya o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikka alohida e'tibor qaratilmoqda. Talaba o'z o'quv faoliyati natijalarini muntazam tahlil qilgan sari uning o'z imkoniyatlarini anglash darajasi ortadi, muvaffaqiyat va kamchiliklarning sabablarini to'g'ri baholash ko'nikmasi shakllanadi. Bu esa ichki motivatsiyaning kuchayishiga xizmat qiladi. O'z navbatida ichki motivatsiyaning ortishi o'quv faoliyatida qat'iyatlilikni, mustaqil izlanishni va murakkab vazifalarni bajarishga bo'lgan tayyorlikni kuchaytiradi. Demak, refleksiya va motivatsiya o'zaro bir-birini to'ldiruvchi hamda rivojlantiruvchi psixologik tizimni tashkil etadi.

Bo'lajak o'qituvchilarning o'quv-biluv faoliyatida refleksiya bir vaqtning o'zida bir nechta funksiyalarni bajaradi. Avvalo, u diagnostik funksiyani amalga oshirib, talabaning bilim darajasi, o'zlashtirishdagi qiyinchiliklari va ehtiyojlarini aniqlash imkonini beradi. Ikkinchidan, refleksiya rivojlantiruvchi funksiyani bajaradi, chunki u tanqidiy fikrlash, mantiqiy tahlil, muammoli vaziyatlarni hal qilish va ijodiy yondashuvni shakllantiradi. Uchinchidan, refleksiya tartibga soluvchi funksiyani bajarib, talabaning o'quv faoliyatini rejalashtirish, nazorat qilish va zarur hollarda tuzatish mexanizmini ishga soladi. Nihoyat, refleksiya motivatsion funksiyani ham bajaradi,

ya'ni talabaning o'z rivojlanishiga nisbatan mas'uliyat hissini kuchaytiradi hamda uzluksiz ta'lim olishga bo'lgan ehtiyojini mustahkamlaydi.

Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, refleksiya bo'lajak o'qituvchilar o'quv-biluv faoliyatining barcha tarkibiy qismlariga ta'sir etuvchi kompleks psixologik mexanizm hisoblanadi. U bilish jarayonlarini faollashtirish, ichki motivatsiyani rivojlantirish, metakognitiv ko'nikmalarni shakllantirish va kasbiy o'zini rivojlantirishga yo'naltirilgan barqaror ehtiyojni hosil qilish orqali pedagogik ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, refleksiv yondashuvni bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash tizimining muhim didaktik komponenti sifatida ko'rib chiqish ilmiy va amaliy jihatdan asoslangan hisoblanadi.

Ta'lim tizimini transformatsiyalash sharoitida refleksiv yondashuvni samarali qo'llash, avvalo, uning didaktik mexanizmlarini ilmiy asoslashni talab etadi. Didaktik mexanizm deganda ta'lim jarayonining maqsadi, mazmuni, metodlari, vositalari, tashkiliy shakllari, baholash tizimi va pedagogik hamkorlikni o'zaro uyg'unlashtirish orqali talabning o'quv-biluv faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiluvchi yaxlit pedagogik tizim tushuniladi. Shu nuqtai nazardan refleksiya mustaqil metod yoki alohida pedagogik texnologiya emas, balki ta'lim jarayonining barcha komponentlarini bog'lovchi ichki mexanizm sifatida namoyon bo'ladi.

Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, refleksiv yondashuvning nazariy asoslari turli ilmiy maktablarda turlicha talqin etilgan. Masalan, John Dewey refleksiyani muammoli vaziyatlarni hal etish jarayonida inson tafakkurining faol ishlashi sifatida izohlaydi. Uning konsepsiyasida o'quv jarayoni tayyor bilimlarni o'zlashtirish emas, balki muammoni anglash, gipotezalar ilgari surish, ularni sinab ko'rish va natijalarni baholash ketma-ketligidan iborat. Mazkur yondashuv bugungi kunda muammoli ta'lim texnologiyasining metodologik asosini tashkil etadi.

Biroq Dewey refleksiyani asosan bilish jarayonining intellektual mexanizmi sifatida talqin qiladi. Uning konsepsiyasida shaxsning kasbiy rivojlanishi, pedagogik tajribani muntazam qayta baholash hamda faoliyatni takomillashtirish masalalari yetarli darajada ochib berilmagan. Aynan shu jihatni Donald Schön rivojlantiradi. Schön refleksiyani kasbiy faoliyatning ajralmas tarkibiy qismi sifatida ko'rib, mutaxassis o'z faoliyatini faqat yakunda emas, balki faoliyat davomida ham tahlil qilishi zarurligini asoslaydi. Uning "reflection-in-action" va "reflection-on-action" konsepsiyasi pedagogik ta'lim uchun alohida ahamiyatga ega. Chunki bo'lajak o'qituvchi auditoriyada yuzaga kelayotgan vaziyatlarni tezkor tahlil qilish, o'qitish strategiyasini o'zgartirish va faoliyat yakunida o'z pedagogik qarorlarini baholash ko'nikmalarini egallashi zarur.

Refleksiv yondashuvning rivojlanishida David Kolbning tajribaviy ta'lim modeli ham muhim o'rin tutadi. Olim o'rganishni to'rtta uzviy bog'liq bosqichdan iborat siklik jarayon sifatida tavsiflaydi: aniq tajriba, refleksiv kuzatish, mavhum konseptuallashtirish va faol eksperiment. Mazkur modelning ustun tomoni shundaki, unda refleksiya bilim olish jarayonining markaziy bo'g'ini sifatida qaraladi. Talaba o'z tajribasini tahlil qilmas ekan, yangi bilim hosil bo'lmaydi. Demak, refleksiya tajribani bilimga aylantiruvchi didaktik mexanizm vazifasini bajaradi.

Shu bilan birga, Jack Mezirow refleksiyani shaxsning dunyoqarashi va qadriyatlarini o'zgartiruvchi transformativ jarayon sifatida izohlaydi. Uning fikricha, haqiqiy o'rganish faqat yangi ma'lumotlarni egallash bilangina cheklanmaydi. Eng muhim natija – shaxsning o'z qarashlari, stereotiplari va kasbiy pozitsiyasini tanqidiy qayta ko'rib chiqishidir. Bu yondashuv bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda ayniqsa dolzarb hisoblanadi, chunki zamonaviy pedagog doimiy ravishda o'z pedagogik qarashlarini yangilab borishi lozim.

Yuqoridagi nazariyalarni qiyosiy tahlil qilish refleksiv yondashuvning didaktik mexanizmlarini bir necha tarkibiy komponentlar orqali izohlash imkonini beradi.

Birinchidan, **motivatsion mexanizm**. Refleksiya talabaning o'z maqsadlarini anglashiga, o'z muvaffaqiyati va kamchiliklarini tahlil qilishiga yordam beradi. Natijada tashqi rag'batlar asta-sekin ichki motivatsiyaga almashadi. Bilim olish baho uchun emas, balki kasbiy rivojlanish ehtiyoji sifatida namoyon bo'la boshlaydi.

Ikkinchidan, **kognitiv mexanizm**. Refleksiya bilimlarni mexanik eslab qolishga emas, balki ularni tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish va yangi vaziyatlarda qo'llashga xizmat qiladi. Bu esa tanqidiy va kreativ fikrlashning rivojlanishiga olib keladi.

Uchinchidan, **metakognitiv mexanizm**. Talaba o'zining qanday o'rganayotganini anglay boshlaydi, samarali o'qish strategiyalarini tanlaydi, bilim olish jarayonini rejalashtiradi va nazorat qiladi. Natijada mustaqil ta'lim kompetensiyasi shakllanadi.

To'rtinchidan, **kommunikativ mexanizm**. Refleksiv muloqot jarayonida talaba o'z fikrini asoslashni, boshqalarning fikrini tanqidiy tahlil qilishni, ilmiy munozaralarda ishtirok etishni o'rganadi. Bu esa hamkorlikda o'qitish samaradorligini oshiradi.

Beshinchidan, **kasbiy-rivojlantiruvchi mexanizm**. Refleksiya bo'lajak o'qituvchining kasbiy o'zini anglashini, pedagogik identifikatsiyasini va uzluksiz kasbiy rivojlanishga bo'lgan ehtiyojini shakllantiradi. Aynan shu mexanizm zamonaviy o'qituvchini an'anaviy bilim beruvchidan innovatsion pedagog darajasiga olib chiqadi.

Bizning nazarimizda, refleksiv yondashuvning samaradorligi aynan mazkur mexanizmlarning alohida emas, balki o'zaro integratsiyalashgan holda faoliyat ko'rsatishiga bog'liq. Shu sababli refleksiyani faqat dars oxirida o'tkaziladigan "fikir-mulohaza" yoki "tahlil" bilan cheklash ilmiy jihatdan to'g'ri emas. Refleksiya ta'limning maqsadini belgilashdan boshlab, o'quv mazmunini tanlash, metodlarni qo'llash, baholash va natijalarni tahlil qilishgacha bo'lgan barcha bosqichlarda uzluksiz davom etuvchi didaktik jarayon sifatida qaralishi lozim. Ana shunday tizimli yondashuvga bo'lajak o'qituvchilarning o'quv-biluv faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqishga xizmat qiladi.

4. Refleksiv yondashuv asosida bo'lajak o'qituvchilar o'quv-biluv faoliyatini faollashtirishning konseptual modeli

Zamonaviy oliy pedagogik ta'lim tizimida bo'lajak o'qituvchilarning o'quv-biluv faoliyatini faollashtirish faqat yangi o'qitish metodlarini qo'llash bilangina ta'minlanmaydi. Ta'lim samaradorligi talabaning o'z faoliyatini anglay olishi, uni tahlil qilishi, baholashi va zarurat tug'ilganda takomillashtira olish qobiliyati bilan ham belgilanadi. Shu sababli refleksiv yondashuvni ta'limning alohida elementi emas, balki barcha didaktik komponentlarni yagona tizimga birlashtiruvchi konseptual mexanizm sifatida ko'rib chiqish maqsadga muvofiqdir.

Tahlillar asosida refleksiv yondashuvning konseptual modeli beshta o'zaro bog'liq komponentdan tashkil topishi aniqlashtirildi: motivatsion, kognitiv, faoliyatli, refleksiv-baholash va rivojlantiruvchi komponentlar. Mazkur komponentlar ketma-ket emas, balki uzluksiz o'zaro ta'sir qiluvchi dinamik tizimni tashkil etadi.

Motivatsion komponent

Har qanday o'quv faoliyatining boshlanish nuqtasi motiv hisoblanadi. Talabada bilim olishga ichki ehtiyoj, kasbiy qiziqish va pedagogik faoliyatga ijobiy munosabat shakllanmas ekan, ta'lim jarayonining boshqa tarkibiy qismlari kutilgan natijani bermaydi. Shu sababli refleksiv yondashuvning dastlabki bosqichida talabaning o'z maqsadlarini anglashiga, kasbiy rivojlanish istiqbollari baholashiga hamda shaxsiy ehtiyojlarini aniqlashiga alohida e'tibor qaratiladi.

Refleksiya aynan mana shu bosqichda talabaning "Nima uchun o'qiyman?", "Kelajakda qanday pedagog bo'lishni xohlayman?", "Qanday kompetensiyalarni egallashim zarur?" kabi savollar ustida mushohada yuritishini ta'minlaydi. Natijada tashqi rag'batlar asta-sekin ichki motivatsiyaga aylanadi.

Kognitiv komponent

Motivatsiya shakllangandan so'ng o'quv-biluv faoliyatining mazmuniy tomoni rivojlana boshlaydi. Refleksiv yondashuv bu bosqichda bilimlarni tayyor holda o'zlashtirishdan ko'ra ularni izlash, tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish va yangi vaziyatlarda qo'llashga yo'naltiriladi.

Talaba o'z bilimlarining chegaralarini anglay boshlaydi. U qaysi mavzularni yaxshi bilishini, qaysi jihatlarida kamchiliklari mavjudligini aniqlaydi. Bunday o'z-o'zini diagnostika qilish keyingi o'rganish strategiyasini belgilash imkonini beradi.

Kognitiv komponent refleksiya orqali tanqidiy fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal qilish, ilmiy tahlil qilish va kreativ yondashuv kabi yuqori darajadagi intellektual ko'nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Faoliyatli komponent

Refleksiv yondashuvning markaziy bo'g'ini talabaning amaliy faoliyatidir. Bilimlar faqat amaliy faoliyat jarayonidagina mustahkamlanadi va shaxsiy tajribaga aylanadi. Shu bois refleksiya nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog'lovchi vosita vazifasini bajaradi.

Bo'lajak o'qituvchi dars ishlanmasini tayyorlash, mikroo'qitish, pedagogik amaliyot, loyiha ishlari yoki muammoli vaziyatlarni yechish davomida o'z faoliyatini kuzatadi, yuzaga kelayotgan muammolarni aniqlaydi hamda ularni bartaraf etish strategiyalarini ishlab chiqadi. Mazkur jarayon refleksiyaning "faoliyat davomida fikrlash" mexanizmini ishga tushiradi.

Natijada talaba bilimlarni qo'llashni emas, balki ularni yaratishni, moslashtirishni va takomillashtirishni o'rganadi.

Refleksiv-baholash komponenti

Mazkur komponent konseptual modelning eng muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Chunki aynan refleksiya o'quv faoliyatining barcha bosqichlarini yakunlovchi va yangi bosqichni boshlovchi mexanizm vazifasini bajaradi.

Talaba bajarilgan topshiriq natijasini baholaydi, muvaffaqiyat va kamchiliklarning sabablarini aniqlaydi, qo'llagan metodlarining samaradorligini tahlil qiladi hamda keyingi faoliyatini rejalashtiradi.

Muhimi, baholash faqat o'qituvchi tomonidan emas, balki o'z-o'zini baholash, o'zaro baholash va refleksiv tahlil orqali ham amalga oshiriladi. Bu esa baholashning rivojlantiruvchi funksiyasini kuchaytiradi.

Rivojlantiruvchi komponent

Refleksiv yondashuvning yakuniy natijasi talabaning shaxsiy va kasbiy rivojlanishidir. Refleksiya muntazam amalga oshirilganda talaba o'zining kuchli va zaif tomonlarini anglaydi, individual rivojlanish trayektoriyasini belgilaydi hamda uzluksiz ta'lim olishga nisbatan barqaror ehtiyoj hosil qiladi.

Aynan shu bosqichda o'quv-biluv faoliyati kasbiy kompetensiyalarga, kompetensiyalar esa pedagogik mahoratga aylanadi. Demak, refleksiya faqat mavjud bilimlarni tahlil qilish emas, balki shaxsning kelajakdagi kasbiy rivojlanishini boshqaruvchi strategik mexanizm sifatida namoyon bo'ladi.

Yuqoridagi tahlillardan kelib chiqib, refleksiv yondashuv asosida o'quv-biluv faoliyatini faollashtirish modeli quyidagi uzluksiz sikl asosida ishlashi ilmiy jihatdan asoslandi:

Motivatsiya → Bilish → Amaliy faoliyat → Refleksiv tahlil → O'z-o'zini baholash → Tuzatish (korreksiya) → Yangi motivatsiya.

Mazkur siklning doimiy takrorlanishi talabani bilim olish jarayonini uzluksiz rivojlantiruvchi mexanizmni hosil qiladi. Bunda har bir yangi refleksiv tahlil avvalgi tajribani boyitadi, mavjud kamchiliklarni bartaraf etadi va keyingi o'quv faoliyatining sifat jihatdan yangi bosqichga ko'tarilishiga xizmat qiladi.

Bizning fikrimizcha, aynan refleksiv yondashuvning siklik tabiati uni boshqa didaktik yondashuvlardan ajratib turadi. Chunki refleksiya ta'lim natijasini yakunlovchi emas, balki yangi o'quv faoliyatining boshlanish nuqtasiga aylantiradi. Shu jihatdan refleksiv yondashuv bo'lajak o'qituvchilarning o'quv-biluv faoliyatini faollashtirishning uzluksiz didaktik mexanizmi sifatida e'tirof etilishi mumkin.

5. Refleksiv yondashuvni amalga oshirishning pedagogik shart-sharoitlari va didaktik tamoyillari

Refleksiv yondashuvning samaradorligi nafaqat uning nazariy asoslanganligi, balki uni ta'lim amaliyotida to'g'ri tashkil etish bilan ham belgilanadi. Pedagogik kuzatishlar va ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, refleksiya o'z-o'zidan shakllanadigan psixologik hodisa emas. Uni rivojlantirish uchun maxsus didaktik muhit, pedagogik qo'llab-quvvatlash va maqsadli tashkil etilgan o'quv faoliyati talab etiladi. Shu sababli refleksiv yondashuvni joriy etishda ta'lim jarayonining mazmuni, metodlari, vositalari va baholash tizimi o'zaro uyg'un holda tashkil etilishi zarur.

Refleksiv yondashuvni amalga oshirishning pedagogik shart-sharoitlari

Nazariy tahlillar asosida bo'lajak o'qituvchilar o'quv-biluv faoliyatini refleksiv yondashuv asosida faollashtirish quyidagi pedagogik shart-sharoitlarga tayangan holda samarali amalga oshirilishi mumkin.

Birinchi shart – refleksiv ta'lim muhitini yaratish.

Refleksiv ta'lim muhiti talabani erkin fikr bildirishi, xatolarini tan olishi, o'z faoliyatini tahlil qilishi va yangi qarorlar qabul qilishi uchun qulay pedagogik sharoitni anglatadi. Bunday muhitda o'qituvchi nazorat qiluvchi subyekt emas, balki maslahat beruvchi, yo'naltiruvchi va hamkor sifatida faoliyat yuritadi. Talaba esa passiv tinglovchi emas, balki ta'lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi.

Psixologik jihatdan xavfsiz muhit refleksiyani eng muhim omillaridan biridir. Agar talaba tanqid qilinishidan yoki xato qilishdan qo'rqsa, u o'z fikrlarini ochiq ifodalaymaydi. Natijada refleksiv tahlil yuzaki tus oladi. Shuning uchun ta'lim jarayonida o'zaro hurmat, ishonch va akademik erkinlik tamoyillariga amal qilish refleksiv faoliyatning samaradorligini oshiradi.

Ikkinchi shart – muammoli va tadqiqotchilikka yo'naltirilgan o'quv topshiriqlaridan foydalanish.

Refleksiya odatda tayyor javob mavjud bo'lmagan vaziyatlarda kuchli namoyon bo'ladi. Shu sababli bo'lajak o'qituvchilarga muammoli vaziyatlar, pedagogik keyslar, loyiha ishlari, tadqiqot topshiriqlari va kasbiy vaziyatlarni tahlil qilishga yo'naltirilgan mashg'ulotlarni taklif etish maqsadga muvofiqdir.

Bunday topshiriqlar talabani faqat bilimini emas, balki qaror qabul qilish, dalillash, alternativ yechimlarni taqqoslash va o'z faoliyatini asoslash ko'nikmalarini ham rivojlantiradi. Natijada refleksiya tabiiy ravishda o'quv faoliyatining tarkibiy qismiga aylanadi.

Uchinchi shart – refleksiv baholash tizimini joriy etish.

An'anaviy baholash tizimi asosan bilim natijalarini aniqlashga qaratilgan bo'lsa, refleksiv baholash talabani bilimga erishish jarayonini ham tahlil qiladi. Mazkur yondashuvda o'z-o'zini baholash, o'zaro baholash, refleksiv esse, elektron portfoliolar, o'quv kundaliklari va refleksiya jurnallari muhim vositalar hisoblanadi.

Bunday baholash shakllari talabani "Men nimani bildim?" degan savoldan tashqari "Men qanday o'rgandim?", "Nima sababdan xatoga yo'l qo'ydim?", "Kelgusida faoliyatimni qanday takomillashtiraman?" kabi savollar ustida ham

mushohada yuritishga imkon yaratadi.

To'rtinchi shart – o'qituvchining refleksiv kompetentligini rivojlantirish.

Talabalarda refleksiyani shakllantirish, avvalo, o'qituvchining o'zida refleksiv madaniyat rivojlangan bo'lishini talab etadi. Refleksiv kompetentlikka ega pedagog o'z darslarini muntazam tahlil qiladi, qo'llayotgan metodlarning samaradorligini baholaydi, talabalarning individual xususiyatlarini hisobga oladi hamda pedagogik faoliyatini doimiy ravishda takomillashtirib boradi.

Shunday ekan, refleksiv ta'limni tashkil etishda o'qituvchi nafaqat bilim manbai, balki refleksiv faoliyat namunasi sifatida ham maydonga chiqadi.

Refleksiv yondashuvning didaktik tamoyillari

Refleksiv yondashuvni oliy ta'lim tizimida samarali qo'llash quyidagi didaktik tamoyillarga asoslanadi.

Onglilik va faollik tamoyili.

Talaba o'z o'quv faoliyatining maqsadini anglagan holda bilimlarni ongli ravishda egallashi zarur. Refleksiya aynan ongli faoliyatni ta'minlovchi mexanizm sifatida xizmat qiladi. Talaba nima o'rganayotganini emas, balki nima uchun va qanday o'rganayotganini ham anglay boshlaydi.

Mustaqillik tamoyili.

Refleksiv yondashuv talabani tayyor bilimlarni qabul qiluvchi emas, balki mustaqil bilim yaratuvchi subyekt sifatida qaraydi. Mustaqil ta'lim, ilmiy izlanish, loyiha faoliyati va muammoli topshiriqlar mazkur tamoyilning amaliy ifodasidir.

Hamkorlik tamoyili.

Refleksiya individual jarayon bo'lishi bilan birga ijtimoiy xarakterga ham ega. Guruhli muhokamalar, akademik debatlar, o'zaro baholash va refleksiv dialoglar talabani o'z nuqtayi nazarini asoslash, boshqalarning fikrini tahlil qilish hamda pedagogik muloqot madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Uzluksizlik tamoyili.

Refleksiya dars yakunida o'tkaziladigan qisqa tahlil bilan cheklanmasligi kerak. U o'quv maqsadini belgilashdan boshlab natijalarni baholash va yangi faoliyatni rejalashtirishgacha bo'lgan barcha bosqichlarda uzluksiz davom etishi lozim. Aynan uzluksizlik refleksiv yondashuvning asosiy didaktik xususiyatini belgilaydi.

Individuallashtirish tamoyili.

Har bir talabani bilim darajasi, kasbiy qiziqishi, o'quv motivlari va refleksiv tajribasi turlicha bo'ladi. Shu sababli refleksiv topshiriqlar ham individual rivojlanish trayektoriyasini hisobga olgan holda tashkil etilishi zarur. Bu talabani o'z imkoniyatlarini to'liq namoyon etishiga hamda o'z-o'zini rivojlantirish strategiyasini ishlab chiqishiga yordam beradi.

Yuqoridagi pedagogik shart-sharoitlar va didaktik tamoyillar o'zaro uyg'unlashgandagina refleksiv yondashuv bo'lajak o'qituvchilar o'quv-biluv faoliyatini faollashtirishning samarali mexanizmiga aylanadi. Shu nuqtai nazardan refleksiya alohida metod emas, balki ta'lim mazmuni, metodlari, baholash vositalari va pedagogik hamkorlikni yagona tizimga birlashtiruvchi integrativ didaktik yondashuv sifatida namoyon bo'ladi. Aynan shunday tizimli tashkil etilgan ta'lim jarayoni bo'lajak o'qituvchilarda mustaqil fikrlash, tanqidiy tahlil qilish, kasbiy o'zini baholash va uzluksiz rivojlanishga tayyorlikni shakllantirishning muhim omili hisoblanadi.

Munozara

Refleksiv yondashuv zamonaviy pedagogika fanida bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy tayyorlashning muhim metodologik yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilayotgan bo'lsa-da, ilmiy adabiyotlar tahlili ushbu yondashuvning mazmuni, tarkibiy tuzilishi va didaktik imkoniyatlariga nisbatan yagona konseptual yondashuv mavjud emasligini ko'rsatadi. Turli ilmiy maktablar refleksiyani turli nuqtai nazardan talqin

qilgan bo‘lib, ularning har biri mazkur hodisaning muayyan jihatini ochib beradi. Shu sababli refleksiv yondashuvning bo‘lajak o‘qituvchilar o‘quv-biluv faoliyatini faollashtirishdagi imkoniyatlarini baholashda mavjud nazariyalarni qiyosiy tahlil qilish muhim ilmiy ahamiyatga ega.

Nazariy manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, refleksiya haqidagi dastlabki pedagogik qarashlar tajribaga asoslangan o‘qitish konsepsiyasi bilan bog‘liq. John Dewey refleksiv fikrlashni muammoli vaziyatni anglash va uni ilmiy asosda hal etish jarayoni sifatida tavsiflaydi. Uning nazariyasida refleksiya bilim olishning asosiy intellektual mexanizmi hisoblanadi. Biroq Dewey konsepsiyasida refleksiyaning kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishdagi o‘rni, shuningdek, o‘quv faoliyatini boshqarish vositasi sifatidagi imkoniyatlari yetarli darajada ochib berilmagan.

Donald Schön refleksiyani kasbiy faoliyat bilan bevosita bog‘lab, uning amaliy ahamiyatini sezilarli darajada kengaytirdi. U pedagogik faoliyatni doimiy tahlil qilish, vaziyatga mos qaror qabul qilish va o‘z tajribasini qayta baholash jarayonini refleksiyaning asosiy vazifasi sifatida ko‘rsatadi. Mazkur yondashuv bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlash uchun katta metodologik ahamiyatga ega bo‘lsa-da, u asosan pedagogning individual kasbiy faoliyatiga qaratilgan bo‘lib, refleksiyaning ta’lim jarayonidagi motivatsion va didaktik mexanizmlarini to‘liq ochib bermaydi.

David Kolbning tajribaviy ta’lim modeli refleksiyani bilim hosil qilishning markaziy bosqichi sifatida talqin qiladi. Uning fikricha, tajriba refleksiyasiz pedagogik qiymat kasb etmaydi. Ushbu yondashuv refleksiyaning o‘quv-biluv faoliyatidagi o‘rnini chuqur ochib bersa-da, unda refleksiv faoliyatning ijtimoiy, kommunikativ va motivatsion jihatlarini yetarlicha yoritilmagan.

Jack Mezirowning transformativ ta’lim nazariyasi refleksiyani shaxs dunyoqarashining o‘zgarishiga olib keluvchi mexanizm sifatida izohlaydi. Bu yondashuv bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy identifikatsiyasi va pedagogik qadriyatlarini shakllantirish nuqtai nazaridan alohida ahamiyat kasb etadi. Biroq transformativ ta’lim konsepsiyasi refleksiv faoliyatning kundalik didaktik jarayonlarda qanday tashkil etilishi masalasini batafsil yoritmaydi.

Bizning tadqiqotimiz yuqoridagi nazariyalarning umumiy va farqli jihatlarini tahlil qilish asosida refleksiv yondashuvni faqat bilish yoki kasbiy tahlil vositasi sifatida emas, balki bo‘lajak o‘qituvchilar o‘quv-biluv faoliyatini boshqaruvchi integrativ didaktik mexanizm sifatida talqin qiladi. Mazkur yondashuvning ilmiy yangiligi refleksiyani motivatsion, kognitiv, metakognitiv, kommunikativ va rivojlantiruvchi jarayonlarni yagona tizimga birlashtiruvchi pedagogik mexanizm sifatida asoslashda namoyon bo‘ladi.

Tadqiqot davomida ishlab chiqilgan konseptual model refleksiv faoliyatning siklik xarakterga ega ekanligini ko‘rsatdi. Mavjud nazariyalarda refleksiya ko‘pincha ta’limning ma’lum bir bosqichi bilan bog‘lansa, taklif etilgan modelda refleksiya o‘quv jarayonining barcha bosqichlarini qamrab oluvchi uzluksiz jarayon sifatida qaraladi. Ya’ni refleksiya motivatsiyani shakllantirishdan boshlanib, bilimlarni egallash, amaliy faoliyatni tashkil etish, natijalarni baholash va yangi o‘quv maqsadlarini belgilashgacha bo‘lgan barcha bosqichlarda ishtirok etadi. Mazkur yondashuv refleksiyani ta’limning yakunlovchi elementi emas, balki uning rivojlantiruvchi omili sifatida talqin qilish imkonini beradi.

Nazariy tahlillar yana bir muhim jihatni ko‘rsatdi. Ilmiy adabiyotlarda refleksiya ko‘pincha individual psixologik jarayon sifatida tavsiflanadi. Biroq zamonaviy pedagogik ta’lim sharoitida refleksiv faoliyatning kommunikativ tabiati tobora kuchayib bormoqda. Akademik munozaralar, hamkorlikdagi loyiha faoliyati, o‘zaro baholash va refleksiv dialoglar talabalarning nafaqat o‘z faoliyatini, balki guruh faoliyatini ham tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shu sababli refleksiyani

individual va ijtimoiy o'rganish mexanizmlarining integratsiyasi sifatida ko'rib chiqish maqsadga muvofiqdir.

Shuningdek, raqamli ta'lim muhitining rivojlanishi refleksiv yondashuv mazmuniga yangi elementlarni kiritmoqda. Elektron portfoliolar, raqamli refleksiya kundaliklari, sun'iy intellekt asosidagi adaptiv ta'lim platformalari va o'quv analitikasi vositalari talabalarning o'z rivojlanish dinamikasini muntazam kuzatish imkoniyatini kengaytirmoqda. Bunday vositalar refleksiv faoliyatni epizodik pedagogik usuldan uzluksiz monitoring tizimiga aylantirish imkonini beradi.

Bizning nazarimizda, refleksiv yondashuvning kelgusidagi rivojlanish istiqbollari uning raqamli pedagogika, kompetensiyaviy yondashuv, metakognitiv ta'lim va sun'iy intellekt texnologiyalari bilan integratsiyalashuvi orqali yanada kengayadi. Aynan mazkur integratsiya bo'lajak o'qituvchilarning o'quv-biluv faoliyatini faollashtirish, mustaqil ta'lim kompetensiyasini rivojlantirish va uzluksiz kasbiy rivojlanishga tayyorlashning metodologik asosini tashkil etadi.

Shunday qilib, olib borilgan nazariy tahlillar refleksiv yondashuvni zamonaviy pedagogik ta'limning alohida metodlaridan biri sifatida emas, balki bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash tizimining konseptual didaktik mexanizmi sifatida ko'rib chiqish zarurligini ko'rsatadi. Aynan mana shunday tizimli yondashuv o'quv-biluv faoliyatini faollashtirishning ilmiy asoslangan modelini yaratish va uni oliy ta'lim amaliyotiga samarali tatbiq etish imkonini beradi.

Xulosa

Ta'limni transformatsiyalash sharoitida bo'lajak o'qituvchilarning o'quv-biluv faoliyatini faollashtirish oliy pedagogik ta'lim oldida turgan dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Mazkur tadqiqotda refleksiv yondashuvning nazariy-metodologik asoslari tahlil qilinib, uning bo'lajak o'qituvchilar o'quv-biluv faoliyatini rivojlantirishdagi didaktik imkoniyatlari ilmiy jihatdan yoritildi.

Tadqiqot natijalari refleksiya o'quv faoliyatining yakuniy bosqichida amalga oshiriladigan oddiy tahlil emas, balki ta'lim jarayonining barcha komponentlarini o'zaro bog'lovchi va boshqaruvchi integrativ didaktik mexanizm ekanligini ko'rsatdi. Refleksiv yondashuv talabaning o'z bilish faoliyatini anglash, mustaqil tahlil qilish, o'z-o'zini baholash va kelgusidagi rivojlanish strategiyasini belgilash imkoniyatlarini kengaytiradi. Natijada bilimlarni o'zlashtirish jarayoni reproduktiv faoliyatdan ijodiy va tadqiqotchilik faoliyatiga yo'naltiriladi.

Nazariy manbalar tahlili asosida John Dewey, Donald Schön, David Kolb va Jack Mezirow tomonidan ishlab chiqilgan refleksiya konsepsiyalarining o'zaro umumiy hamda farqli jihatlari qiyosiy tahlil qilindi. Ushbu nazariyalar refleksiv yondashuvning mazmunini yoritishda muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qilishi bilan birga, ularni zamonaviy oliy pedagogik ta'lim sharoitiga mos ravishda integratsiyalash zarurligi asoslandi. Shu nuqtai nazardan refleksiya motivatsion, kognitiv, metakognitiv, kommunikativ va rivojlantiruvchi jarayonlarni yagona pedagogik tizimga birlashtiruvchi mexanizm sifatida talqin qilindi.

Tadqiqot davomida refleksiv yondashuv asosida bo'lajak o'qituvchilar o'quv-biluv faoliyatini faollashtirishning konseptual modeli hamda uni amalga oshirish metodikasi ishlab chiqildi. Mazkur model motivatsion, kognitiv, faoliyatli, refleksiv-baholash va rivojlantiruvchi komponentlarning o'zaro uzviy bog'liqligiga asoslanib, o'quv jarayonining uzluksiz rivojlanishini ta'minlaydi. Taklif etilgan metodika diagnostik, motivatsion, refleksiv-faoliyatli, monitoring va korreksion-rivojlantiruvchi bosqichlarni o'z ichiga olgan yaxlit pedagogik tizim sifatida tavsiflandi.

Shuningdek, refleksiv yondashuvni samarali joriy etish uchun zarur bo'lgan pedagogik shart-sharoitlar va didaktik tamoyillar ilmiy asoslandi. Refleksiv ta'lim muhitini yaratish, muammoli va tadqiqotchilikka yo'naltirilgan topshiriqlardan

foydalanish, refleksiv baholash tizimini qo'llash hamda o'qituvchilarning refleksiv kompetentligini rivojlantirish mazkur yondashuvning samaradorligini belgilovchi asosiy omillar ekanligi aniqlandi.

Umuman olganda, refleksiv yondashuv bo'lajak o'qituvchilarda o'quv-biluv motivlarini kuchaytirish, tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirish, mustaqil ta'lim kompetensiyasini shakllantirish hamda uzluksiz kasbiy rivojlanishga tayyorlikni ta'minlashning samarali didaktik mexanizmi hisoblanadi. Tadqiqotda ishlab chiqilgan nazariy yondashuvlar va metodik yechimlar oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak pedagoglarni tayyorlash sifatini oshirish, ta'lim jarayonini zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida takomillashtirish hamda refleksiv madaniyatni rivojlantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. W. H. Freeman.
2. Biggs, J., & Tang, C. (2022). *Teaching for quality learning at university* (5th ed.). Open University Press.
3. Brookfield, S. D. (2017). *Becoming a critically reflective teacher* (2nd ed.). Jossey-Bass.
4. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The “what” and “why” of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227–268.
5. Dewey, J. (1933). *How We Think*. D. C. Heath and Company.
6. Flavell, J. H. (1979). Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitive-developmental inquiry. *American Psychologist*, 34(10), 906–911.
7. Hattie, J. (2023). *Visible Learning: The Sequel*. Routledge.
8. Kolb, D. A. (2015). *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development* (2nd ed.). Pearson Education.
9. Mezirow, J. (1991). *Transformative Dimensions of Adult Learning*. Jossey-Bass.
10. Mezirow, J. (2000). *Learning as Transformation: Critical Perspectives on a Theory in Progress*. Jossey-Bass.
11. Pintrich, P. R. (2003). A motivational science perspective on the role of student motivation in learning and teaching contexts. *Journal of Educational Psychology*, 95(4), 667–686.
12. Schön, D. A. (1983). *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action*. Basic Books.
13. Schön, D. A. (1987). *Educating the Reflective Practitioner*. Jossey-Bass.
14. Schraw, G., & Dennison, R. S. (1994). Assessing metacognitive awareness. *Contemporary Educational Psychology*, 19(4), 460–475.
15. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
16. Zimmerman, B. J. (2002). Becoming a self-regulated learner: An overview. *Theory Into Practice*, 41(2), 64–70.
17. Zimmerman, B. J., & Schunk, D. H. (Eds.). (2011). *Handbook of Self-Regulation of Learning and Performance*. Routledge.
18. UNESCO. (2021). *Reimagining Our Futures Together: A New Social Contract for Education*. UNESCO Publishing.
19. UNESCO. (2024). *Global Education Monitoring Report 2024/2025*. UNESCO Publishing.

20. OECD. (2023). *Education at a Glance 2023: OECD Indicators*. OECD Publishing.
21. European Commission. (2022). *European Strategy for Universities*. Publications Office of the European Union.
22. Fullan, M. (2020). *Leading in a Culture of Change* (2nd ed.). Jossey-Bass.
23. Қодиров, А. (2020). *Педагогика*. Tafakkur Bo‘stoni.
24. Roziqov, O. R., Madrahimov, R., & boshqa mualliflar. (2018). *Didaktika*. Fan va texnologiya.
25. Ishmuhamedov, R. J., Abduqodirov, A. A., & Pardaev, A. (2018). *Ta’limda innovatsion texnologiyalar*. Iste’dod.
26. Musurmonova, O. (2016). *Pedagogik texnologiyalar*. O‘qituvchi.
27. Tolipov, O‘. Q., & Usmonboyeva, M. (2017). *Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari*. Fan.
28. O‘zbekiston Respublikasi. (2020). “*Ta’lim to‘g‘risida*”gi O‘RQ-637-son Qonun. Toshkent.
29. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2019). *PF-5847-son Farmon*. O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi. Toshkent.
30. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2021). *Oliy ta’lim sohasiga oid 2021-yil 22-iyuldagi 436-son qaror*. Toshkent.
31. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2020). *2020-yil 31-dekabrda 824-son qaror*. Toshkent.
32. O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi. (2024). *Oliy ta’lim tizimini rivojlantirish bo‘yicha me‘yoriy-huquqiy hujjatlar to‘plami*. Toshkent.
33. Egamberdiyeva, N. M. (2021). *Pedagogik mahorat*. Tafakkur.
34. Xoliqov, A. A. (2020). *Pedagogik mahorat*. Iqtisod-Moliya.
35. G‘afforova, T., & boshqalar. (2022). *Pedagogika*. Tafakkur Bo‘stoni.

MUNDARIJA

PEDAGOGIKA , PSIXOLOGIYA VA METODIKA	
SPORT YO'NALISHIDAGI QO'SHIMCHA TA'LIM ORQALI O'QUVCHILARNING BO'SH VAQTINI MAZMUNLI TASHKIL ETISHNING NAZARIY-PEDAGOGIK ASOSLARI Ibragimov Sanjar Saidjonovich	4
SUN'IY INTELLEKTDAN TA'LIM JARAYONIDA FOYDALANISHNING ETIK VA HUQUQIY JIHATLARI Umedjanova Malika Lukmanovna	8
AYOLLAR REGBISI: SHAKLLANISH TARIXI, ZAMONAVIY RIVOJLANISH TENDENSIYALARI VA IJTIMOY-PEDAGOGIK AHAMIYATI Ibragimov Manuchexr Baxtiyorovich	12
BOSHLANG'ICH SINF TASVIRIY SAN'AT DARSLARIDA TABAQALASHTIRILGAN TA'LIM TEXNOLOGIYALARINI QO'LLASHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI Bozorova Hamida Shukriloyevna	15
O'ZBEK XALQ CHOLG'U ASBOBLARINING PAYDO BO'LISH TARIXI VA ULARNING MAKTAB DASTURIDAGI O'RNI Ibodov O'ktam Rasulovich	18
CHIM USTIDA XOKKEY MASHG'ULOTLARI JARAYONIDA TALABALARINING TEXNIK TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI Ismoilov Husniddin	21
TABAQALASHTIRILGAN YONDASHUV ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA TASVIRIY SAN'ATGA OID KO'NIKMALARNI SHAKLLANTIRISH METODIKASI Bozorova Hamida Shukriloyevna	28
BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING DARSDAN TASHQARI TARBIYAVIY FAOLIYATIDA MA'NAVIY-AXLOQIY FAZILATLARNI SHAKLLANTIRISH Jabborova Fotima Nutfullojon qizi	34
MAGISTRATURA TALABALARINING TADQIQOT KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA KOMPETENSIYAGA ASOSLANGAN YONDASHUVNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI Jamshid Tagaymurodovich Parmanov	41
O'QUV JARAYONIDA TALABALARINING MUSTAQIL ISHLASH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI Aminov Akmal Shavkatovich	48
STEAM TEXNOLOGIYASI ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA AXBOROT BILAN ISHLASH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH DOLZARB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA Usmonova Zulfiya Ilxomovna	52
SHARQ MUTAFAKKIRLARINING IQTISODIY QARASHLARI VA ULARNING PEDAGOGIK MOHIYATI Ruziyeva Gulinoz Fatilloevna	59
REFLEKSIV YONDASHUV ASOSIDA BO'LAJAK O'QITUVCHILAR O'QUV-BILUV FAOLIYATINI FAOLLASHTIRISH	65

Bozorov Vahobiddin Nuriddinovich	
---	--

O'QUVCHILARDA MILLIY ONG VA MILLIY TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISHDA MUSIQIY TADBIRLARNING O'RNI VA AHAMIYATI Karimov Olimxo'ja Islomovich	79
ESTRADA QO'SHIQCHILIGI RIVOJIDA VOKAL FANINING ROLI Karimov Olimxo'ja Islomovich	83
FILOLOGIYA FANLARI	
USAGE CHARACTERISTICS OF NEW NOUN LEXEMES IN MODERN UZBEK NEWSPAPER AND ONLINE MEDIA LANGUAGE Saidova Khurshida Fakhridin qizi	87
TALABALARNING YOZMA NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA TARJIMA STRATEGIYALARINI QO'LLASH Norboyeva Shahnoza Jo'rabek qizi	93
ANTONIMLAR VA ULARNING LINGVOPOETIK VAZIFALARI ABDURAHMON JOMIY VA ALISHER NAVOIY ASARLARIDA Tavakkal Choriyev	99
METHODOLOGY FOR DEVELOPING STUDENTS' CREATIVE THINKING THROUGH THE INTEGRATIVE TEACHING OF BRITISH CHILDREN'S LITERATURE Kodirova Zarina Bakhodirovna	117

ANIQ VA TABIIY FANLAR	
BIOLOGIYA O'QITUVCHILARINI TAYYORLASHDA MAKTAB O'QUV-TAJRIBA UCHASTKASI FAOLIYATINI LOYIHALASHTIRISH VA TALABALARNING KASBIY FAOLLIGINI OSHIRISH Usmonova Mubashira Suvonovna	121
TIBBIY TA'LIM JARAYONIDA DIVERGENT TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI Bekchanova Soliha Davlatnazarovna	129
INTERAKTIV MULTIMEDIA VOSITALARIDAN FOYDALANISH ORQALI OLIY TA'LIMDA KOGNITIV FAOLLIKNI OSHIRISH METODLARINING KONSEPTUAL VA GNOSEOLOGIK TAHLILI Asadova Sitora Sadullayevna	136
RAQAMLI TA'LIM MUHITINING DIDAKTIK IMKONIYATLARI VA UNI TEXNIK YO'NALISHDAGI KASBIY TA'LIMDA QO'LLASHNING PEDAGOGIK ASOSLARI Savriyev Shamshod Shuxrat o'g'li	141
REFLEKSIV YONDASHUV ASOSIDA "ODAM VA HAYVONLAR FIZIOLOGIYASI" FANINI O'QITISHNING METODIK TIZIMI Odilova Mahfuza Ochilovna	151

QAYDLAR UCHUN

QAYDLAR UCHUN

**TA'LIM
TRANSFORMATSIYASI
ILMIY – METODIK
JURNAL**
№. 4

BOSH MUHARRIR

Buxoro davlat pedagogika instituti rektori, p.f.d. (DSc), professor MA'MUROV BAHODIR

BAXSHULLAYEVICH

Muharrir:
Texnik muharrir:
Sahifalovchi:
Dizayner:

A. Kalandarov
G. Samiyeva
Z. Elmurotova
M. Arslonov

Nashriyot litsenziyasi AI № 178. 08.12.2010. Original – maketdan bosishga ruxsat etildi: 01.07.2024.
Bichimi: 60/84 ¹/16 «Palatino Linotype» garn. Ofset bosma usulida. Ofset bosma qog'oz. Bosma tabog'i
6,75 Adadi 50. Buyurtma № 124. Bahosi kelishilgan holda.

«Sharq-Buxoro» MCHJ bosmaxonasida chop etildi.
Buxoro shahar O'zbekiston Mustaqilligi ko'chasi, 70/2 uy.
Tel: 0(365) 222-46-46

